ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՔԱՐՈԶՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅՈՑ ՄԷՋ

U.

ՈՍԿԵՍՆՑ-ՍՈՒՔԻԱՍՍՆՑ ՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆՆ ԵՒ ԵՒՍՏԱԹԻՈՍԵԱՆ ԵՂՋԵՐՈՒԱՔԱՂՆ

Մարր Հայան ոն ենիրաարբարար դի-**Տիր մանուն ոսշենբեսու դիա**յահարունբարն լաբիւրին ժոսին մէջ պրպահլու զբաղած են, թեպետ տարօրինակ բայց ոչ հազուաղէպ երեւոյթ մ՝ է ստիպուիլն առաս պելներու գիմել երբեմն վաւերական ճրշմարտութիւններ հաստատելու համար։ Ցիրաւի անոնց մէջ կայ միջա պատմական ստուգունեանց կորիզ մը, որուն շուրջ դարերու ջերմեռանդն կամ միամիա երեւա կայունիւնն աշխատած է հիւսելու բօղ մը, որ աշխարհէ աշխարհ փոխադրու **ժետնց մէջ հետգհետէ կը ժանձրանայ կը** ետևմասի ր ժաղրագրվ ին ժանմանաւի։ Բո եարառենը ու վիայառեն ոհետակինը ջանի է որ զգոյչ, խորատես, փափկութեամբ ու Տամբերունեամբ մի առ մի քակեն գալաշ նուաց իրջաստաց նրերենն կուջեր մաբը գոյներու բաղադրութիւնքը և գիտութեան [ուսով փարատեն Թանձրացած ստուհըոերը մինչեւ որ պատմական ստուզու **Ֆիւնք հայտրասկո բ**երրոր բներ՝ ժանո յետոյ դեռ Հարկ է մի առ մի դասաւորել, ազուցանել և վերականգնել։ Միով բանիւ կատարել կերպով մը բոլոր այն նիւթա֊ կան աշխատունքիւններն որոնք անհրաժեշտ են հնախուզի համար երբ պեղում ներ կը կատարէ աւերակներու մէջ և դատանեն գարարանանը ծարմաւութ ար

ճարի մը սկզբնական ծրագրի և շինութեանց գեղեցկութերւնը։ Առասպելախառն վկայաբանութեանց

շարբին մէջ ամէնէն աւելի գեղազարդուած և բազմատարած ընդհանրունեամբը նշաշ նաւորներէն մին է Եւստարէոս կամ լաւ եւս Եւստաներսի անուամբ հիւսուածը։ 2. Hippolyte Delehaye "p Marshing Ս. ըբունի ձեմարանի բանախօսունեանց կարգին հրատարակած է զեղեցիկ և մանշ րամասնութեամբ կատարեալ ուսումհասիրութիւն մը, այսպէս կ'արտայայտուի¹. «Միջին դարուց հասարակութեան համար Ս. Եւստաներսի աւանդավեպն հետաբըընևաշտնգ բև նոր աղբրանրի։ Ժիւնանրն նշանաւոր անձ մ՝ է. ամուսին վկայուհւոյ մը և հայր մարտիրոսաց․ իւր պատմու-<u> Գիւրն ին հանուի արոտհարով դն սև ժղթ</u>ժ կը փոխաղրէ սքանչելեաց աշխարհի քիչ հետազօտուած անկիւն մը. կը ջարունակուի անլուր արկածներով և աննաիւա տեսելի միջաղէպներով»։

* *

Տևայարոսի գաժաշաևունբար գաղարար Placidas անունով գօրավար մը կար, Տարուստ, պատերազքներու յաղթող և բնունեհամը բարի, նեպետեւ Հենանոս։

քնասիրունեանս նպատակը, simplement faire con. naître ce que l'étude de la légende a gagné aux dernières recherches, et à quelles conclusions

Օր մը զինուորաց հետ որսի պահուն, եղ. ջերուներու խումբէն մեծ և գեղեցիկ եղնիկ մր կր կենալ ժայրին կատարը և մինչ ինքը կր ջանայ բոնել գայն, անոր կու ասշրբնուր վետ վե արդու իրան դե նու սшւոր և անոր հզջիւրներուն մէջ Քրիս. տոսի կերպարանքը։ Միեւնոյն ժամանակ կենդանին կր խօսի. «Բլաչիտաս, ինչու 40 հայածես գիս. ես այն Bhuncub եմ գոր դու կը պատուես առանց ճանչնալու»: Բլաչիտաս կ'իլնայ ձիէն ուշախափ, և րեն ին ձժառարայ դիբւրսի գայրն ին **հրամայ**է իրեն որ երթայ գտնէ բահանայ ը, գիհասւի՝ աւբաբան հունն առ իւն կնոջ և գաւակաց և վերսաին գայ լսելու բազան ատաժայիր ը փեկուկրար խորհուրդները։ Ամբողջ ընտանիրը կը ներկայանայ Ցովհաննես բահանային և գիշերանց կը մկրտուի. Բլաչիտաս կը կոչուի Եւստաթեոս, կինը՝ Թերպիստե և սնակեր, Ռետանսո ր Աբսանուսու բու ատանքու վերադառնալով դեպ ի լեռը միբարվը աբորքեն ին ինիրուի ը ին հայարբ որ անաւոր փորձերու պիտի ենքարկուի. ամէն ինչ պիտի կորսնցնե, բայց յետոյ գերսաին պիտի ստանայ ամէն ինչ. միայն գոյլ կու տայ ինթը սն նրանք նե այո անվաջրբնու փոնգբնու ի,ունք, բրկանրուրք արդի չատեր եք հբրան վրև չրևն։ թւուսուն էսո ի, նրանք, արդի ճառեր։ Գարատխան ին դրանրէ հանուն ջասարբեն, գիրեր ու արասուրրբեն աևունան ին իսևծանի յանկարծ, աւազակները կը կողոպարը բանուսունիշորբեն և ձերուրբեն, ր ընե վայոնն վանոին մէղ հավկարարի լեն վայուններորը և մեր բանդեսը կը տօնէ, ի զուր կը փնտուր արարգեսո, ոն դրերանաց հանսն իւն ըստաանգեսո, ու աօրէ՝ ի մուն ժն պաշտօնական հանդերձներեն, առանց ևրեւնալու կը թողու երկիրը և կը ժեկնի ներա ի թգիպասու Ռասանիունգրար տարը Արտ ի թգիպասու բևմինն ա մե րաշատրան իենը ջարատանջացախնի ժետր ը գնտասը: Ռաշանկունու նեսո իրկ ամուսինը, և մինչ Եւսաագ, արութ գուտիրիսով հանգարուա ժրաբ արհետրե՝ է անմեսն դէկն միղանի ափը դ, արննիր բնե անմեսն դէկն միղանի ափը դիւոր հեն չառած է ժրակը դէնարևն արձերբեք դրև չ չառած է ժրակը դէնարևն դիւսը ասրրելու ջավար, կն արորք հարիանչ

որ գայլը կր յափշտակէ տղան, միւս ափէն ալ առիւծ մր կր յափշտակէ երկրորդը։ Որդեկորոյս և այրիացած հայրը տխրու թեամբ կը վարէ իւր թափառոտ ընթացրը մինչեւ ի Պատիսոս, ուր իրրեւ կալուածի մր պահապան կ'ապրի տասնուհինգ տարի։

Նախախնամութիւնը սակայն կը հսկէր իրենց վրայ. գիւղացիներ և Հովիւներ աստի և անտի կ՝ազատեն երկու պատա, նիները և կը խնամեն. Թէոպիստէ Հագիւ ատրուած յափշտակող նաւապետին հայրենիրը, սա կը մեռնի և ինրը կր հնայ ազատ և կ'ապրի աղախնութեամբ։

Տարիներ անցնելէ վերջ Թերպիստեի ատևագ բնիներ ետևետևողբենն Ղանգակում կը գործեն և կը կորզեն հռովմայեցւոց ձեռըէն խոշոր գաւառ մր։ կայսրը տագ. նապած խնդրակներ կ՝արձակէ ամէն կողմ Բլաչիտաս զօրավարը գտնելու համար, և երկու սպաներ կը յաջողին ճանչնալ զայն ծանօք վերբի մր սպիեն։ Եւստա թեոս վերստին կը ստանձնէ բանակին հրամանատարութիւնը. կը հրամայէ նոր զօրակոչ մը և զինուորագրուողներու մէջ կան երկու եղբայր պատանիները, միեւ. նոյն վաշտի մէջ, առանց զիրար ճանչ. րալու։ Եւստաներս նոր բանակով կ՝ար. շաւէ թշնամիներու դէմ, կը պարտէ զա. նոնը, կ'անցնի Հիտասպ գետր և կ'առ. նու այն աւանն ալ ուր կ՝ապրի իւր կինը, որուն տան պարտեզին բով, զինադա դարի մը հանգստեան պահուն, երկու եղնայերթեն անտաղբքավ ինբըն դարիսշերար յիջատակները կը ճանչնան զիրար և կր Համբուրուին, մինչ մայրերնին սրտատրոփ կ՝ունկնգրէ գիպուածով իրենց պատմու թիւնը, ցանկապատին ետեւէն և առանց արդրութնու։ Բերհեսևմ օևն ուրիրմեսւելեր մը խնդրելով Թէոպիստէ կը ներկայանայ զօրավարին և յայտնելով իւր հռովմայեցի նլլան ի, ամաչ է սև ձիրոնը անտաբը տարղըխառւնեան վիճակեն . խօսակցունեան պահուն կը նշմարէ իւր ամուսնոյն ծա. not ոտին վիզին վրայ և արտասուօք կը փան թուին իրարու. կոչելով յետոյ երկու պատանիները, որոնց ինքնունեան նր-

elles semblent avoir abouti».

կատմամբ երէկուան պատմութիւնը այլեւս տարակոյս չէր Թողուր, ամբողջ ըն. տանիքը վերստին կը կազմուի ողջ առողջ և փառը տալով Աստուծոյ։ Եւստաներս յաղժանակով և աշարով կը վերադառնայ Հայրենիը։ Տրայանոս մեռած է և այժմ կր **Թագաւորէ Ադրիանոս**, որ յաղթական գօրավարին ընդ առաջ կ՝ ելլէ և կ՝առաջնորդէ գայն Ապողոնի տաճարը գոհուժեան գոհը մատուցանելու։ Եւստաներսի մերժումը յայտնի կ՝ընէ իւր բրիստոնեայ ըլլալը, որուն հետեւանը կալանաւորումն՝ կնոջ և զաւակաց հետ և մարտիրոսութքիւն բոլորին։

«իրչ ոև այս վիայահարունբար նր [ժերցման մէջ աչքի կը զարնե, կ'ըսէ խո_ րազնին սրբագիր Հ. Delehaye, իրակա. նունեան հետ ամենափոքր յարաբերու [ժիւն մ՝ իսկ գտնելու անկարելիու[ժիւնն է»։ Չենը գիտեր ո՞ւր կ՝ անցնի սկզբնական տեսարանը, և երբ յետոյ Եգիպտոս կը յիշուի, պարզ որեւէ օտար աշխարհի մ՝ անուն տալու համար է. նոյնպես Պարսիկները, Պատիսոս քաղաքը և Հիտասպ ժրան սև ին ջողի հանհանսորոն բևինիը մէջ, այնպիսի շրջանակի մէջ դրուած են որ գրական ամէն արժէքէ զուրկ կը դրար։ Պատմունիերը ին վերջարայ ներեւս ի Հոովմ, որովհետեւ հոովմայեցի զօրավարի մը յաղքժանակը կը ներկայացուի, սակայն Հոովմ յիջուած չէ բնաւ, և ոչ մէկ ակնարկ այն տեղւոյն կամ քաղաքի Թաղին

ուր նահատակաց աղօրամատոյց տունը կանգնած է, ինչ որ պիտի չթերանար բնաւ ընելէ տեղւոյն վրայ գրող վկայա գիր մր։ Մատարակոյս Հռովմայ մեջ գրըուած չէ։ իրաց ընթացրէն դատելով մին է, կարելի է ըսել, այն վկայարանու Bhuing որ ոչ մէկ տեղ գրուած են, որով-Տետեւ ոչ մէկ հեղինակ կամ երկիր իրենց գրոշմը տպաւորած չեն Հոն, և կը փոխաղրեն գմեզ երեւակայունեան մարզե րու մէջ։ Տեսնենը աւելի մօտէն ենք երերեն այս անաաղաւնքբար իանդիչ ատևեր րէն չկան բնաւ ոմանը, որ գէթ մասամբ, թոյլ տան մեզի այս տպաւորութիւնը փո_֊ խելու. [ժէ չկայ արդեօր բնաւ տեղի ըսե. նու ոն չափազանցուած աւանդավիպական պահուճանը մը աւելի հիմնական հաստա. տութիւն մը կ՝ ամփոփէ իւր ներքեւ ծած-

Եւ կ՝ անցնի Տնախուզի Համբերութեամբ մի առ մի նկատելու զանազան տարրեր։

Պատմական կորիզ մը նշմարել ուզած թը ողարն Բւուսանգեսոն ետևետևսոան մեր արջաւանքին մէջ. – հրէից ապստամբու [ժիւնը Տրայանոսի օրով սկսուած և յետոյ Աղբիանոսի ժամանակ շարունակուած. ուրանունը բար ժշնավանն ոչ Բւուսանքու ը ոչ ան Ելաջիտաս կը կոչուի այլ Մարկոս Դուրպոյ, որուն մէջ ոչինչ գուջակել կու ատյ բրիստոնկական զգացումներ։

ելաչիտաս շատ հաւանօրեն այն անձն է գոր Յովսեպոս¹ ալ կը յիջատակէ, և որ իւր դերն ունեցաւ հրէից պատերազ քներու մէջ Վեսպասիանոսի և Տիտոսի ժա

«ի գործել նորա դակիշ առաջի բաղաքին պաղոմէացող, «բարակինունի ը բո ժեներ ինև վակյուր աստաևին_{աւ} «ի գեղջէ. Թէպէտեւ բազում անզամ զզօրունիւնոն յա-«ռաջ ածար որոլէս են ի մարտ, բայց ոչինչ աւելի բան «զգրգսունիւն գործնցաը. թանգի Պլակիդոս ցորչափ «հաևս գիս փոյթ ի մարա, ինըն զանգիահալ կասեր. «բայց ի Պաղոմայիդայ ոչ մեկնեցաւ || ։

Եւ ի Համաբն. 74. * Ոչ յետ բազում ժամանակի «Վեսպասիանոս ի Տիւրոս գայ, և ընդ նմա արքայ Ագ. «րիպաս... իսկ սեպփորացիը ընդ առաջ ելեալ և ող-« ճաւրրան ձ ք րոտարկարադ, ասիր ձօև Ղօգրակարուկիւր։ «և զգօրավարն Պլակեդոս. և ելեալ խաղացին սորօբ «Հանդերժ. . . և առ Տարինքա գիւղիւ զառաջինն մար

մանակ։ Սակայն այս պատմական վեր-**Հիշումեերը որ յարաբերութիւն մը չունին** աւանդութեանս դիւցազին հետ, չեն փո խեր ամբողջունեան բնադրոշմը։ Տրայանոս և Աղբիանոս ձեւակերպութիւններ են և ոչ անձինը։ Թողունը որ վկայագիրը պարզունեամբ կր յայտնե Պօղոս Առաջե լոյն տեսիլբէն և Յոբ երանելիէն ներ. շընդուիլը:

Երրորդեն սկսելով բննել, նահատա կութեան պատմութիւնը սովորական վըկայարանութեանց ձեւն է, և միայն համառօտութեամբը կը տարբերի անոնցմէ, և Տոս չէ որ պատմական ստուգութիւն պիտի կարենանը գտնել։

Մնցնինը դարձի պատմունեան, ուր արոտնարի աւարմավիատիար երամեսոշոն տարակոյս չարժեր. հրաշալի երեւումը եղջերուի՝ միջին դարուց վկայագրութեանց Տասարակաց տեղի մ՝ է։ Ունինը զայն օրինակի համար Թեոդոր Արեւելցւոյն, Ս. Bուլիանոսի, Մայնուլֆի, Ցովհաննես Մա-[ժացի, ֆելիբս Վալուացւոյ և Ս. ֆան. արնոսի վարուց մէջ, և մինչեւ ամէնէն աւելի ծանօթ և հաւանօրէն ամենեն նո. րագոյն՝ Ս. Հումպերդ եպիսկոպոսի վա-Printy isty:

Աւելորդ է երկարել նաեւ ընդ մէջ դարձի և Նահատակութեան ագուցուած պատմու **ժետն վիպական հանգամանրին վրայ։ Ու**-

Եւստաթերսի պատմութեան մէջ երեր անջատ բաժանուններ կան. Բլաչիտասի հրաշագործ դարձր, Եւստաթերսի և ընտա. նեաց պատաՀարները, մարտիրոսութիւնը։

վրայ կը ճառեր։ Շատ տարբերութիւն չունի նաեւ Քսե. րոփոր եիշնարմանշույր երաարբան ձևութ լուն և Երուսաղեմայ մէջ գտնուելնուն պատմութիւնը:

Ուրենն վկայաբանական գետնի վրայ արալով ջուրիրն ատևն վն սև ենաշիատո - Եւսաաներսի արգրակար իրերուներոր Հաւասաէ։

եիշ վկայագիրներ ալ, և շատ կանուխյեն,

օգտագործած են այս ձեւր, անվաւեր կղե.

մականներէն սկսելով ։ կղեմէսի ընտանիքը

կը ցրուի ալէկոծութեամբ մը. մայրերնին

Մազիտիա կ՝իյնայ Արատոս կղզին, ուր

յետոյ Պետրոս առաջեալ պիտի ճանչնայ

զինքը աղախնոյ մը կերպարանքով. եր-

կու եղբայրները կը յափշտակուին յելու.

զակներէ, յետոյ գտնուհլու համար Առա.

րելապետին հետևւող երկու երիտասարդ_

ներու մէջ. հուսկ финити հայրերնին

պիտի յայտնուի իբրեւ ծերունի մր որուն

Տետ Պետրոս առաջեալ նախախնամութեան

Սրբագիր Հօր հետ աւելի յառաջ վա. րենք հետախուզումնիս։

Թողունը յունական վեպերը, ինչպես Ակիւղաս Տատիոսի Լևոգիպեայ և Գլիդո ֆոնի սերևրը, Հելիոտորի Երովպականքը, Մարդոնիոս Տիւրացւոյ վեպը եւն. որոնը կրճան հաժեմատունեան գրուիլ մեր նիւ. சிழ் தியா:

Թողունը նաեւ միջնադարեան ասպե աութեան զանազան վէպերը, ինչպէս Հոկ

^{1.} Այս մասին շատ կարևւոր է նկատի ունենալ նաևւ Աւգերեանի Հաւանական Հաժեժատութիւնը, գոր Հարկ կը Համարինը ամբողջապէս երկրորդել. (Վարդ Սբբոց 9. եջ 281-82)։ Այս բանը են Ցովսեպոսի. * իբրեւ «Հասին առ իս Հինգ Հազարըն (ի զօրաց գալիլեացւոց), «առեալ գնոսա և գոր ընդ իս զերեր Հազար գօրականս, «և Հեծեալս ութսուն, ճանապարգ արարի ի գիւղն Քա-«բողոն՝ սաՀմանակից Պաղոմայիդայ. և անդ միաբան «ատչէի զգօրութիւնո ձեւացեալ ի պատրաստիլ ի պա-«ահրազմ ընդդէմ Պլակիդոսի. իսկ սա հՀաս Հանդհրձ «bphar quime sombimy gopmy, be februd ofpud shobleny «ի կեստիոսէ Գաղոսէ առաջեալ, զի Հրժիզ արասցէ «զգիւղս գալիլնացւոց, որը մերձ էին Պաղոմայիդայ, և

[«]տեան ընդ իս. և անտի ի Ցովտապատ չուեցին ... և «ես կենդանւոյն ձերբակալ եղեալ կապեցայ, և զկնի «արձակեցայ» եւնւ

Ճոխազոյն հւս գրէ ի գիրս պատհրազմաց հրէից. գ. 6, կամ 7. թէ զիարդ վ հոպասիանոս ի մաի հղեալ առ. նուլ գՑովաապատ, ուր անկեալ էր և ինթն Ցովսեպոս, ասանրան արժև ժվյակիհոս ը ժ հեսւակսո ժրերւրքի ժօրավարս, և ինըն եւս ենաս զկնի. և յետ բազում մըրցանաց էառ զայն, ուր և ըմբռնեցաւ Ցովսեպոս, Ցառ. դար համանիը առէ * մասանիրը ի վրև թք Ձիասո նրև «միում ի Հազարապետաց Գոմետիոսի Սաբինոսի, սակաւ «արս ածևալ ընդ իւր ի գնգևատոաներորդ գնդէ. և խող-«խոսերան ժանագատարոր, ղակը ի ճամանը շարմահակվ.

[«]յետ որոց Սեջստոս ոեն Կերէալիոս Հազարապետ և Պլա-«կիդոս գընդիւրեամբը կարգեալոն ի ներըս մուծանկին». 1. mpahul mumdt mun. n. 1, 4md 2. Ft * h donn. «վիլ նաժղունգրար ժոնգ ի վրևան ըսևա (ի ժգուտնավոխ «և յանմատոյց լետոն խատբիրայ), վ հսպասիանոս զՊլա-«կիդոս առաքէ Հանդերձ վեց Հարիւր Հեծելովը . . . և «Պլակիդոս հեզագոյնա խօսի ընդ նոսա, հնարելով ի «դաջաի որսալ գնոսա... և արդարեւ յաղենաց խորա-«գիտութիւն Պլակիդոսի | . հւն, Էւ հւս անդանօր, դ. 3, կամ 7, գրէ, Թէ * Վ հոպասիանոս առաջէ ի վերայ «փախուցելոցն ի Գադարայ գՊլակիդոս՝ Հինգ Հարիւր Հե-«ծելովը, և երեր Հազար Հետեւակօր | . և յերկար պատ. մէ, #է զիա՛րդ ջաջունեամը հշար զփախսահայս. հւն»:

տաւիանոսի կնոջ, Օժիկ Դանիացւոյ Գաղդիռյ արբայազունքը, նոյնպես Գևղնցիկ Հևդինեն, որոնց Հաժեժատութիւնը թերեւս
պիտի յորղորէր զժեզ հետեւցնելու որ Եւստաթեոսի պատժութեան ժէջ ժողայիր ժը
ունինը զանազան վերյիչուժներու, եթե
չըլլային դեռ հաժեժատութեան ուրիշ կէտեր, և եթէ գոյութիւն չունենային շարը
ժը վէպեր որոնց հիւսուածքը շատ աւելի
ժերձ կը զուգընթանայ ժերինին։ Այս կարգեն են Անգդիռյ Վիլնելմ թագաւորին դիւցազնավէպը՝ Գրէղիէն Տրոյացւոյ. Ապետ
իզևմպրանս անգղիական ուրիշ քերթուած
ժը, եւայլն։

կ՝արժէ սակայն վերլուծել Gesta Romanorum ի անգրիական Թարգմանու Թեան մէկ գլուխը. Աւհրիոս Հռովմայ կայսրը ասպետական մրցում մը հրատարակած է յաղնականին վարձը խոստանալով իւր աղջկան ձեռբը։ Ասպետ մը որ ամուսնա. ցած է և երկու զաւակ ունի. արբունից երթայեն առաջ անտառին մեջ կը լսե սոխակի երգ մը որուն մեկնութիւնը կու տայ ծերունի մը, յայտնելով որ երեք օրէն [ժշուառու[ժեան պիտի մատնուի, բայց համրերէ, որովհետեւ իւր վիջահրը ուրախութեան պիտի փոխուին։ Մեկնելու պաշ հուն հրդեհը կը սպառէ բոլոր իրենց հա րըստութիւնը, կը մանեն նաւ և ճանա պարհի դրամ չկարհնալով հատուցանել նաւապետը իրըեւ գրաւ կը պահէ տիկինը, սակայն ինթը կը մեռնի շուտով և տիկինը ին ոախասեր դաշևան։ Մոտերան ին շաևունակէ իւր ճամբան երկու զաւակներով. գետէ մ,արնենը դիր տաիւջև ը դիւոր տևչն յափշտակելով կ՝աներեւուԹանան։ կը հասնի արքունիք և յաղժական հանդիսանաշ լով մրցման, կայսրը կ՝անուանէ զինքը եարաքիը շնադարաատև։ Օնիր դէքն ծաև դն ին մարբ բերեն ժույրով ոն հատիունիրը ուրի կորսուած իրերը գարել տալու։ Բա նակին մէջ երկու կտրիճ սպաներ փոխա֊ դարձ կը պատմեն իրենց կեանքը [4է ինչպես գիւղացիները մին ազատած են առիւծի ճիրաններէն, միւսն արջէն. կին մր որ պատահմամբ միեւնոյն պանդոկին մէջ կը

գտնուէր, կը ճանչնայ իւր զաւակները։ Երկրորդ օրը երեքը միասին կը հանդիպին զօրավարին որուն ճակտին վրայի նշանով ամէնքը կը ճանչցուին և ընտանիքը վերստին կը միանայ։

Մարշաները փոխենը, և ահա Եւստա Մերսի պատմունիւնն է արձագանգուած մինչեւ Մնգրիոյ հեռաւոր անկիւնը։

Շատ հետաբրբրական պիտի ըլլար այս. թան նոյնատիպ Հիւսուած ընհրու ժամանա. կագրական դասաւորութիւն մը և իրարմէ ծագման յարաբերունիւնը կազմել, սա կայն ներկայիս դեռ անկարելի է այդ շատ մր միջին օղակներու կորստեամբ կամ դեռ յայանի չրլլալով. Թերեւս դիւրագոյն պիտի ըլլար հասարակաց աղբիւրը գտնել։ Յիրաւի զանազան ուսումնասիրողը Եւստաթեոսինը Համարեցան սկզբնատիպ օրինակ ամենուն։ Բայց հաւանական չէ այս լուծումը։ Յիշուած զանազանակները այնքան տարբեր և հեռաւոր միջավայրերու մէջ, յունական վիպասանութիւնը, ջրիստոնէական վկայագրութիւնը, ասպետական վէարև՝ – Տաա համավայա ին կբրաժնբը սև ժողովրդական վէպերու մէջ պէտք է փընառել անոր ծագումը։ Մնցնինը ուրեքն արեւելը և մանաւանգ Հնգկաստան որ որորանն է բոլոր ժողովրդական վէպերու։

Առնունը Բադաչարայի վեպը, որ Պուտտայի հաւատարիմ աշակերան է։ Բադա. չարա ստիպուած է ամուսնանալ չուզած մէկուն հետ. և կը փախչի ընդհակառակն իր սիրած երիտասարդին հետ, որմէ կ՝ունենայ երկու զաւակ։ Հայրենիը վերադարձին ամուսինը կը մեռնի օձէ մը Թունաւորուած. կինը չարունակելով ճամբան գետէ մ՝ անցնելու հարկին, նախ տղայոց մին կը տանի դիմացի ափը, մինչ կը դառ նայ միւսն առնելու, կը տեսնէ որ արծիւ դն ին խոհարում ասույնումը վնում. Եաժու չարտ բազուկները կը չարժէ զայն հաշ լածելու դիամամբ, երկրորդ տղան համաշ նրելով նգ դայնն ձերրեն ին իարչէ ին դարք գետին մէջ և կը խեղգուի, մինչ եղբայրը արծիւին ճիրաններով յափշտակուած օգոյ մէջ կը բարձրանայ և կ՝աներեւութանայ։

Բաղաչարա միայնակ կը հասնի հայրենիը, տունը կործանած է և բոլոր ազգական, ները մեռած. խելակորոյս կը Թափառի կիսամերկ, մինչեւ Պուտտա գԹալով կը շնորհէ վերստին մտաց սԹափումը և այս, պէս կ'րլլայ իւր աշակերտը։

Հոս կան յայտնապէս համեմատունեան զգալի կէտեր, սակայն րաշական չեն աղբրեւը համարուելու մեր նիւնքին։ Նոյնն ստիպուած ենք ըսելու վիսուանդարայի վէպին համար¹, և որպէս զի չատ չերկրնցնենք, անտես ընելով բոլոր միւս ազգաց և գաւառներու զանազանակները, յիշենք հուսկ հայկական ժողովրդական վէպ մ՝ ալ զոր հրատարակած է Haxthausen հետեւեալ ձեւով։

Մաբրοն իաև գաժաշաև դն, անաւր աժի մը երեւնալով կը հարցնէ Թէ երիտասար. դունեան արդեօբ նե ծերունեան ժամա. րակ ի, ունք բև ծարիի և և ևու գ. աժաւսևն կ'ընտրէ երկրորդ պատահականունիւնը և ձախորդութիւնը կը սկսին։ Չօրաւոր թըչնամի մը կ'արջաւէ և կը գրաւէ Թագաւորութիւնը. վաճառական մը կ՝առեւանգէ իւր կինը. գետեզերը կայլը կը յափըչտակէ մէկ որդին, երկրորդը յորձանրէն կը տարուի գետին մէջ։ Միայնակ կը Թափառի և կը հասնի հեռաւոր երկիր մը ուր Թագաւոր պիտի ընտրեն. սպիտակ անջիւ ըն երւաջրնով ին ձնրուը վնա <u> Հիրեն ին ըշարա</u>իք իննել <u>Գաժաշսն</u>։ Գամանակ անցնել է վերջ կը հասնի հոն վագասակարն ասթուարժուած կրոչվով դիա սին, զոր սնտուկի մէջ փակուած կը պահեր. Թազաւորէն կր խնդրէ երկու ոստիկաններ որ իւր բացակայութեան պահ պանեն սնաուկը։ Երկու պահապան զին. ուորներ գիշերը Հսկած պահուն կը պատմեն իրարու մանկութեան յիջատակները, մինչ սնտուկին մէջէն մայրերնին լսելով ին ջարջրան իշև սևմինն ը արորձ գրոնով

կ՝ազատի։ վաճառականը երկու պահա պաններու դէմ կը բողորէ Թագաւորին և ստեանի մէջ ամէնքը կը ճանչցուին և վաճառականը կը գլխատուի։

Որքան ալ նմանունեան կէտեր կան,
հասարակաց աղբիւր ըլլալու. նոյն իսկ
հասարակաց աղբիւր ըլլալու. նոյն իսկ
հասարակաց աղբիւր ըլլալու. նոյն արժա-
նական կերպով այդ պատուոյն արժա-
նաւորապես կրնայ ընդունուիլ այս պետի
կը գտնուինք որ միակ անծանօն աղբիւրէ
կրելով հանդերձ զանազան տեղերու և
ժամանակներու մտայնունեան համաձայն
զգեցած է գանազան պահուձանը։

Մացնինը հուսկ ուրենն վերջին կէտի մ՝ ալ ըննունեան, որուն կարեւորունիւնը նուազ չէ մեր խնդրոյն համար, այս է եղջերուին երեւումը։ Ուսկից ծագած է այդ։ Բաւական չէ միեւնոյն դէպքը գա նազան սուրբերու վկայարանունեանց մէջ նկատելը Հաստատելու համար որ ժողո վրրդական վէպերէն պիտի րլլայ։ վկա. յարանութիւնը ալ ունին իրենց սեպՀա. կան մատենագրութեան յատուկ նիւթերը որոնը մէկէն ի միւսն անցած են։ Ցարդ ոչ որ կը համարինը յատուկ ուսունհասիրու թեան նիւթ ըրած է Եւստաթեոսի տեսի. լը, ոմանը համարած են զայն հնղկական ծազմամբ։ Բալի հաւարմանց ԺԲ ճաղա. թայի մէջ այսպիսի պատմուածը մ՝ ունինը։

Մինչդեռ Պրահմատատդա Պենարէս բաղաքին մէջ կր խագաւորէր Պոտհիսադուա նոր մարմնացում մ՝ունեցաւ եղնիկի ձեւով. Ոսկի գոյն ունէր, աչքերը կը նմանէին խանկագին քարերու, եղջիւրներն արծախագոյն, նժոյգի հասակ ունէր։ կը բնակէր անտառի մէջ շրջապատուած հինգհարիւր եղջերուներէ և կը կոչուէր ժգենեաց անտառի խագաւորը։ Քիչ հեռու

^{1.} Ձմոռնանը դիտելու որ Հոս նոր պարազայ մ՝ալ կը մուծուի. ամայի ցամարուտ տեղւոյ և սպիտակ փիղի, որ անձրեւ բերելու զօրուՄիւն ունի։ Այս պարագայն ալ յետոյ մեր ՀամեմատուՄեանց պիտի ծառայէ։

^{2.} Haxthausen: Transcaucasica 5m. U. 12 334 544m. Nachrichten von der Kön. Gesellschaft zu Göttingen, 1916 12 481.

եղջերուներու ուրիչ Թագաւոր մ՝ալ կը բնակէր, Սաքհա անուամբ, նոյնպէս հինգ հարիւր եղջերուներէ շրջապատուած և նոյնպէս ոսկեգոյն։

Արդ Պենարէսի Թագաւորը սաստիկ սիրող էր որսորդունեան, ամեն սեղանին միշտ միս կ'ուտեր, և իր որսորդութիւնները իւր Հպատակաց Համար խոսվութեան պատճառներ էին անդադար։ Ասոնը մտա ծեցին դարաստան մր կազմել և հոն փակեցին երկու խումբերը։ Թագաւորն երբ հոն մաաւ և տեսաւ երկու ոսկեզոյն եղջերուները, խոստացաւ անոնց չղայիլ։ Մինօգուա ջարդեր խնայելու համար Պոտգիսադուա իւր ընկերոջ համաձայնութեիւն մ՝ առաջարկեց. երբ զոհի մը պէտը ըլլայ երկու խումբերը պիտի տային գայն փոխն ի փոխ. և այն կենդանին որուն վրայ վիճակն ելլէր, ինընայօժար պիտի երժար դանակի առջեւ։ Օր մը վիճակն ինկաւ յրի եղնիկի մը, գխութիւն խնդրեց և Պոտհիսաղուա գնաց անոր փոխարէն։

արջարարը գագաւորին իմացուց որ այս անգամուան զոհը եղնիկներու Թագաւորն էր որ պէտը չէր սպանուհը։ Թագաւորն աճապարեց տեսնելու և եղջերուն պատմեց հանդիպածը. «Տէր, ըսաւ անոր **ագաւորը, ես մարդոց մէջ այսքան բա**շ րունեամբ, սիրով, գնունեամբ լի մէկր ահսած չեմ. ելիր, ոչ քեզի և ոչ եղնիկին՝ մեկը պիտի դպչի»: - «իսկ միւս եղջերուները — հարցուց Պոտհիսադուա»։ **Թագաւորը խոստացաւ որ պիտի խմայ**է դարաստանի բոլոր եղջերուներու, և ընդհանուր բոլոր չորքոտանիներու, Թոչուն. ներու և ձկանց։ Միյն ատեն Պոտհիսա. դուա կանգնեցաւ ոտքի, սորվեցուց Թագաւորին հինգ պատուիրանները և ըսաւ. «Մեծ թագաւոր, գործէ օրինաց համաձայն։ Եթե իւաղաղութեամբ և լաւ նայիս Տօրդ մօրդ, մանչ և աղջիկ զաւակներուդ, Պրահմաններուն, ընտանեաց Հայրերու, քաղաքացիներու, գիւղացիներու, մարմնոյգ եղծանելեն վերջը, պիտի հասնիս երկնային երջանկունեան»: Մնաց նա դեռ մի

արժանացած վախճանին հասաւ։

արժանացծ վախճանին հասաւ։

Արաւասիկ գր. Ջաղաքայի համառուտունիւնը, ուր չատ պարագաներ կը նոյնանան Եւստաներսի տեսիլքի պատմուներներ այ աջքի կը զարնեն, մանարերուներ երբ նկատենք եղջերուին դերը երջանու այստումուած քներու մեջ ալ. միոյն մեջ արարզապես եղջիւրներու վրայ կը կրերաչի նշանը և Ցիսուսի կերպարանքը, մինչդեռ միւսին մեջ ինքնայօժար կը ներակայանայ զոհ մատուցուելու։

Սոյնօրինակ ուրիչ պատմուածը մ՝ալ ունինը սանոքրին Ճադարամայայի Հաւաըման մէջ, ներ իՁ։

Մյս ալ նորէն մեր վկայագրական աւ

կենդանին կր խօսի և ճշմարտութեան ճաւ
նապարեր կ՝ ուսուցանէ, կայ նաեւ թաւ
կան չենք գտներ այս ալ, ինչպէս նաւ
կորդն ալ, համարելու որ մեր վկայագիրն
իրրեւ օրինակ ունեցած ըլլայ, ի՞նչ կեր
արվ պիտի ճանչնար ինքն այս պուտտա
յական պատմուածըը։

Մինչեւ ցարդ յիջուածներն ու չյիջուածներն ալ միացնելով աչբի առջեւ, Տաա հարառինն գրնրւս ինաւաղև ակակ փորձուկին արհամարհելու Եւստանկոսի <u> Վիայարանութիւնը սոսկ առասպելեալ ժո</u>շ ղովրդական պատմուածը մը սեպելով, ենիսասրբան դիծավայնի դէն ը հանբահաշտական զգացմանց ներբեւ զանազան բաշ լոյական motifubper վրայ երեւակայու செக்கம் திர்பாட்கை பட விதியவும்யாட்கை : 11 வ դատողութիւնը սակայն կարող չէ ընել զբաղող սրբագիր մը. այսպիսին գիտէ թե իրչ նարվաժիր արակրվանրբև ը ժամանիր կան անոնց մէջ. Թէ ինչպես յանախ ամէնեն աւելի Հաստատուն պատմական Դեպքեր, այլուր անծանօթ, մոռցուած բու լորովին և աներեւակայելի, միայն ծած. կուած կան անոնց երեւակայական առաս պել համարուած աւանդութեանց մէջ։ Մյսպիսի է մեր բազմահմուտ Սրթագիրը, որ խողճամիա լրջութեամը յետ մի առ մի ջա. ղելու ուսումիասիրելու ըննելու համեմա. արքու այոնաը առաղաւաջն, վեարև, աշ ւանդութիւններ, կը յանգի միայն գետեւ եալ եզրակացութեանց, որոնց կ՝արժէ լաւ միտ դնել։

արդիւնը յառաջ բերած է։

արդիւնը յառաջ բերած է։

արդիւնը յառաջ բերած է։

Պ. վ. Մեյեր որ Եւստաթեան աւան-

դավէպն ուսումնասիրած է մի միայն մաշ տենագրական տեսակէտով, կը մեկնի աշ մենակարեւոր կէտէ մը, որ իրաւացի է, միայն կը սխալի պէտք հղածին չափ աշ պացուցուած համարելով։ Նա կ՝ըսէ որ իւստաԹէոս հռովմայեցի սուրբ մ՝է. ուշ ըենն իւր վկայարանուԹիւնք նախ գրուած են Հռովմայ մէջ և ամէնէն աւելի հին ընագիրը պէտք է լատինական ըլլայ։ Այս կանիակալ համոզումն մղած է զինքը հե տեւուԹեանց գորս կարելի չէ պաշտպանել։

Սիալ է Եւստաթէոսը Հռովմայ մարտիրոսաց մէջ դասակարգել ուզելը։ Ս. Եւստաթէոսի պաշտամունքը Արեւելբէն ներմուծուած պաշտամունը մ՚է։

Փորձութիւն կ'ունենայ մարդ համաշ ման որ Հռովմայ մէջ յառաջ բերաւ զա. րաժար ունիչ անբւբքբար ռուներևու ոննբավայրերը, Ս. Թ.Լոդորոսի, Սրբոց կոզմայ և Դամիանոսի, Սարգսի և Բագոսի, 11. Գերրգայ եւն. սակայն այս խումբին ալ չի պատկանիր, որովնետեւ նարկ է նկա. արի ան արար արերն արդրագրություն իրերներ նախնական տաճարներն Пրեւելքի մէջ, ուր կը յարգուէին նաեւ իրենց նուիրական նշխարը և ուսկից ճառագայթեած են անոնց պաշտամունը Հեռաւոր վայրեր։ Թէպէտեւ անոնցմէ ոչ մէկուն ալ ամե. նափորը կենսագրական ստուգունքիւն մր ունինը, թէպէտ և անոնց վկայարանու թիւնըն ալ Եւստաթեանին նման զուրկ են բոլորովին պատմական բնադրոշմէ, այնու հանդերձ վստահ ենք անոնց գոյու թեան վրայ և հին ժամանակաց մէջ անոնց պաշտաման օրինաւորութեան Համար վրս ատչացուցիչ գրաւականներ են անոնց գե րեզմաններու վրայ կանգնած տաճարնե րու գոյունքիւնը։ իրենց նկատմամբ պատ. մուածը կրնան երեւակայութեան մարզե

^{1.} Չյիջուածները առնուազն տասնեակ մը կ'ելլեն, բացի Հազար ու մեկ գիչերներներներու պատմուածըներու ջարցին հիւսուածներէ, ինչպէս են խոմա Մուզաֆֆեր, Ազատ Բախտ թագաւորը, Աղա Սորիր եւայլն, յետոյ Գալմիրի և Բունմապի պատմուածըներ, վիպակ մը պոււնի, վիպակ մը սիամացի, երկու աւտնղավէպը արամա-

յական, մանրավէպ մը ԹաԹարական, երեք պատմուածը. ներ պուլկարական, վիպակ մը Պոսնիոյ, ուրիչ երկու վիպակներ Պեսարապիոյ եւայլն. և անշուշտ ասոնը դեռ մաս մ'են անՀամար պատմուածըներու որ ԵւստաԹէոսի աւանդավէպին տիպարին կը պատկանին,

րերէ ի վեր իրենց մատուցուած պաշտա մունըն, իրենց վկայագրութեան թերին կր ւրացնեն։

11. Եւստաներսի սկզբնական սրբավայրը մեզի անծանօթ է. ընդհակառակն աւան դական վկայաբանունիւնը զոր ուսումնա սիրեցինը իրեն գոյութեան միակ գրաւա կանն է. իսկ անընդհատ պաշտամունքի մը, որ Հաւանօրէն մինչեւ իւր մարտիրու սութեան ժամանակը բարձրանայ, բնաւ Shung մր չունինը:

Մրյսպիսի պարագայի մէջ երկու լու_֊ ծում միայն կարելի է առաջարկել։

1. կան այն է որ սուրբը պարզապէս վկայագրութեան ձեւով գրականական շաշ րադրութեան մը դիւցազն է, որ չետզհետէ իրական անձնաւորութեան փոխուած է, և որուն պաշտօնը ժամանակաց ընթացջին գանագան տեղերու մէջ արմատ ձգած է նոյն իսկ այդ բնագիլներու ազդեցուԹեան ներքեւ։ Մյսպիսի դէպքեր երբենն տեղի ունեցած են, և մանաւանդ Ս. Եւստաներսի րիտաղաղե աբմարոր տասաբարի օևի∽ նակ մ՝ ալ կընանը յառաջ բերել, որ սա կայն պատմական ամենափորը հիմ մ՚ալ չունի։ Օրին մէկը Համոզում գոյացաւ որ Սուրբին դարձը, առասպելական տեսա րան ըլլալով հանդերձ, պատահած է վոլ. դուրելլայի մէջ, Դիւոլիի բով : Միեւնոյն տեսարանը, պատմուած Մ․ Հումպերդի նը֊ կատմամբ, (ԺԵ դարէն միայն սկսելով ճանդերձ), նոյնօրինակ տեղական նուի-

ըու պատկանիլ, սակայն անյիջատակ դաշ ըագործում մ'ունեցաւ Սուրբին Հայրե նեաց մէջ, ի Պելճիա։

2. Եւ կամ ալ պիտի ըսենը պարզապէս որ Սուրբը Արեւելեան մարտիրոս մ՚է, սևուը վևա՝ այնրո տառադարաը ասւբանբեն չունինը, և որուն պաշտամունըը, որ ի Հնումն գոյունիւն ունէր, որեւէ հետը մը *Թողուցած չէ իրեն սկզբնական հայրե*_ Thung ifty »:

Մինչեւ Հոս այսքան շրջանապաոյա և ստուերամած բաւիղին մէջ ի միասին ըն **ժացանը բազմահմուտ խորագնին և ճըչ**մարիտ բանասէր ու սրբագիր Հ. Delehaye-ին գետ զոր Տանդէի նման կրնանը անուանել մեր առաջնորդն ու վարժա պետը։ Հասանը սահման մը ուսկից ան ժիր իւն նայնրեն չրր ժօնթն, շանուրա կենը միայնակ անցնելով իւր ցուցած հան դիպակաց ափը, Արեւելը, և յատկապէս ի ճշմարիտ Արեւելըն արարչութեան և մարդկային վերակենդան փրկութեան ի Հայաստան ։

Աբբ. 2. 3 ո վ Հ ԱՆ Արգեր (Շարունակելի)

ԱՌ ՎՐԹԱՆԷՍ ԹՂԹԻՆ ՀԵՂԻՆԱԿԸ ՄԱԿԱՐ ԱՌԱՋԻՆ Է, ՈՉ ԵՐԿՐՈՐԴԸ

(Շար. տես բազմավէպ 1931, էջ 14)

6. Ուարան ըն ձևբ, եր « մոսանն որնեւшпւ [тыбы авывшурыгр ревв, приды јшиш-<u> Տազոյն ասացաբ, եպիսկոպոսաց և բա</u>շ հանայից միայն է կատարել» (410)։ կ՝ակն արկէ դրոշմի խորհրդոյն, զոր և բահարայն ինրար ատլ՝ ի,նոք. դիրջ «Ժ ժաըու առաջին կէսին (Ա Մակարայ օրով) դեռ անծանօթ էր այն» ըստ Հ. Ակինեանի, և «Զ դարէն յետոյ ճնաց և հասաւ մին.

уыл шиор» (521):

Նոր սխալ։ Քահանայից գրոշմելու իրա ւունըն արղէն Դ դարուն կար արեւելը. և Պօղոսի թեղթեոց մեկնութեան մը մէջ, ընծայուած ս. Ամբրոսիոսի, բայց որ 384 Թուականեն յառաջ գրուեր է միջա¹, կը կարդանը՝ թե «յեգիպտոս հրիցունը դրոչվեն, եթէ եպիսկոպոսն չիցէ առընթեր²»։ Եգիպտոսի սովորութիւնը կրնար հասնիլ նաեւ յերուսաղէմ, կամ երուսաղեմէն մեկնած լինել յեզիպասու, և ծանօթ լինել Մ. Մակարայ, երբ արեւմուտ**ը ա**նգամ տեղեակ էր անոր։ Արդարեւ Առաբ. սանդալավույն իշրե արու երահարգարունիրը կը հաստատեն արեւելբի մէջ, երբ կ'ըսեն. «Չմկրտութենեն, ով հաիսկոպոս և բարանայ, յասաջագոյն արղէն ասացաբ... օծցես զառաջինն իւղով սրբով, ապա մըկըրտեսցես ջրով, յետ այնորիկ դրոշմես ցես ժեռոնաւ» (Է, 22), ուր անխախը եպիս կոպոս ու քաչարով ին դասարանաբը գայն։ Այդ աղբիւըները նոր չեն սահմա րբև ճաչարային իևաւուրեն՝ այլ ի,աևգուրագրեր ծուր ձինբրը Հրաժուր ոսվո ըուխիւն մը, որ պէտք էր նաեւ 🕽 Մակաըայ ջատ լաւ յայտնի լինել։ Եւ Հ. Մ.կի-

նեան, որ կը ճանաչէ գէթ Սահմանադրու թևանց յիջեալ տողերը, չեմ գիտեր՝ ի՞նչպէս Տակառակ ադոնց՝ «Զ դարէն յետոյ» կը դնէ նոյն սովորունեան ծագումը։

7. Երուսաղեմի առաջնորդը կ՚ըսէ՝ [ժէ դրոշմելու համար ձեռը կը դնենը «և հա. ւատովը օծանիմը յիւղ սրբունեան» (410), ուր ըստ Հ. Ակինեանի կ՝ակնարկուի Լաւոդիկեայ 48 կանոնին՝ թե «մկրտեալըն յետ մկրտունեան պարտին օծանիլ իւղով» (524):

Բայց, բարեկամ, դրոշմի օծումը Լաւողիկեայ ժողովը չստեղծեց, որպէս զի Մակար անկից ուսաներ, այլ սկսեալ Բ դարու վերջերէն՝ կը յիջէ գայն Տերաու ղիանոս, Թէ «ելեալը ի մկրտութենեն, օծանիմը օծանելեաւ օրհնելով⁸» ։ Նոյնը կը Հաստատեն յետոյ ս. կիպրիանոս, կղե. դէս ավբեռարվետնի ր ունիշրբև աք_վ։ ՍԻրենն տիեզերական հին սովորոյթ մ՝ էր այզ. և շատ տարօրինակ պիտի լիներ՝ որ Մակար Ա չճանաչէր զայն, և յետոյ Մակար Բ ուսաներ Լաւողիկեայ ժողովեն, և ոչ ժողը ուսվանուն բրքը։ Սի հայեն եարաոինունիրդոն էի ինրան դանորն այմ ձիւան։

8. Երուսաղեմի հայրապետը կը յարէ. Հայր մկրտութեան ժամանակ «զբոլոր զգայարանս մանկան ոչ օծանեն» (408)։ «Նաեւ հոս զարգացած եկեղեցին նկատի առնուած է», կ'ըսէ Պատ. Հայրը, և բու լոր զգայարանաց օծման մասին «հնագոյն վկայութիւն կը պակսի Դ-Զ դարէն» (521)։

^{1.} Այս օրինակ դէպը մ՝ ալ ունինը դեռ Մ. Բարդու, ղիժէոսի նկատժամը։ Չանազան ժիջնադարհան վկայա. գիրներ, աշխարգագրական տեղեկունեանց պակասու *Արադե չմիարտուսվ եք Հրսաշոհ Ո'մուտրին աշխան* մը գոյունիևն ունի և անուանց նմանունենկն շփոնելով <u> Մռաթնլոյս թարոզուխեան և նաՀատակութեան վայր</u> Համարած են Ալպանոյ զիւղը Հռովմայ թով։

^{1. 2}ddm. Patr. Lat. 17, 12 48. - 2. Usq. 410. - 3. U.T. I, 1620-7. - 4. Cabrol, III, 2525.